

AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA FOYDANING SHAKLLANISHI VA ISHLAB CHIQRISHNING RENTABELLIGI

Shanazarova Nilufar Baratovna
Toshkent davlat transport universiteti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola avtomobil transporti korxonalarining iqtisodiy jihatlarini, daromad va foyda, uning turlari hamda avtotransport korxonalarida rentabellikni aniqlashga qaratilgan. U operatsion samaradorlik, xarajatlarni boshqarish va daromadlarni optimallashtirish kabi foyda shakllanishiga ta'sir qiluvchi turli omillarni o'rganadi. Bundan tashqari, u moliyaviy va operatsion istiqbollarni hisobga olgan holda ushbu korxonalarda ishlab chiqarish rentabelligini baholash uchun qo'llaniladigan ko'rsatkichlar va usullarni o'rganadi.

Kalit so'zlar: avtomobil transporti korxonalari, foyda, daromad, ishlab chiqarish rentabelligi, xarajatlarni boshqarish, daromadni optimallashtirish.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИБЫЛИ И РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Шаназарова Нилюфар Баратовна
Ташкентский государственный университет транспорта

Аннотация. Данная научная статья направлена на определение экономических аспектов автотранспортных предприятий, дохода и прибыли, ее видов и рентабельности на автотранспортных предприятиях. В ней рассматриваются различные факторы, влияющие на формирование прибыли, такие как операционная эффективность, управление затратами и оптимизация доходов. Кроме того, рассмотрены показатели и методы, используемые для оценки рентабельности производства на этих предприятиях с учетом финансовой и операционной перспектив.

Ключевые слова: автотранспортные предприятия, прибыль, рентабельность производства, управление затратами, оптимизация прибыли.

PROFIT FORMATION AND PROFITABILITY OF PRODUCTION IN AUTOMOBILE TRANSPORT ENTERPRISES

Shanazarova Nilufar Baratovna
Tashkent State Transport University

Abstract. This research article is aimed at determining the economic aspects of motor transport enterprises, income and profit, its types and profitability in motor transport enterprises. It examines various factors affecting profit formation such as operational efficiency, cost management and revenue optimization. In addition, it examines the indicators and methods used to evaluate the profitability of production in these enterprises, taking into account the financial and operational perspectives.

Key words: car transport enterprises, profit, revenue, production profitability, cost management, profit optimization.

Kirish.

Avtotransport korxonasi (AK) shahar, viloyat va umuman mamlakat avtotransport majmuasining asosiy elementi hisoblanadi. Avtotransport korxonasini tashkil etish va faoliyat yuritishning maqsadi - shahar va davlat buyurtmalari bo'yicha yoki tijorat asosida avtotransport xizmatlarini sotishdir. Shu bilan birga, transport xizmatlari xizmatlarning umumiy xususiyatlarini (nomoddiylik, bo'linmaslik, o'xshashlik, notekislik, vaqt va makonning qisqa muddatliligi) saqlab qolgan holda, tovarlar harakatining ham, harakatlanishning ham xususiyatlarini hisobga olgan holda o'ziga xos shaklni oladi. yo'lovchilar va harakat jarayonining o'zini tayyorlash va saqlash (Эйхлер, 2007). Aynan transport xizmatlari avtotransport tashkilotining moliyaviy natijalarini shakllantirishda amalga oshirishning asosiy birligi bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi vaqtda, birinchi navbatda, tijorat avtotransport korxonalarining faoliyati ancha xilma-xil bo'lib, bu odatda tashkilotlarning ustavlarida o'z aksini topadi: yuk va yo'lovchilarni tashish, yuklash va tushirish operatsiyalari, ekspeditorlik operatsiyalari, avtoservislar, avtomobillar savdosi, ehtiyot qismlar, ijaraga berish. mulk, tashilgan yuklarni saqlash, logistika xizmatlari, duradgorlik mahsulotlarini ishlab chiqarishgacha, tibbiy va sog'liqni saqlash xizmatlarini ko'rsatish va boshqalar. Shuni ta'kidlash kerakki, AKda ishlab chiqarish jarayonlarining o'zi boshqa korxonalar faoliyatidan keskin farq qiladi va birinchi navbatda ularning nomoddiy tabiati bilan ajralib turadi, bu aktivlar aylanmasini, balans likvidligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarda, shuningdek, operatsion tahlil ko'rsatkichlarida aks etadi.

Adabiyotlar sharhi.

Teleyueva Liliya Nikolaevna va Derzhavtsev Maksim Alekseevich tadqiqotida transport korxonalarida statistik ma'lumotlardan foydalanishning zaminaviy usullari yoritilgan (Бычков, 2006).

Volkov, Butorin, Filatov (2012) avtomobil transporti samaradorligiga ta'sir qiluvchi texnik va ekspluatatsion ko'rsatkichlarni tahlil qilib, avtomobil transporti korxonalarida samaradorlikni oshirish usullarini taklif qildi.

Bychkov (2007) ilmiy va uslubiy tadqiqotlarida avtomobilsozlikda iqtisodiy samaradorlikning turli jihatlarini muhokama qilgan (Волков, Сурхаев и др. 2012).

Goncharov (1994) "Korxonaning ishlab chiqarish infratuzilmasi samaradorligi" kitobining muallifi bo'lib, unda transport korxonalarining rentabelligini hisoblashning ikki usuli keltirilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tijorat avtotransport korxonalarining xo'jalik va moliyaviy faoliyati moliyaviy-xo'jalik mustaqilligi va mas'uliyati, o'zini-o'zi ta'minlash va o'zini o'zi sug'urta qilish tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Avtomobil transportida moliyaviy natijalarni shakllantirish xususiyatlarini ko'rib chiqishda daromad, foyda, xarajatlar kabi ko'rsatkichlarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Faoliyat natijalarini shakllantiruvchi eng muhim moliyaviy ko'rsatkich avtomobil transporti yoki korxonadan tomonidan ko'rsatiladigan boshqa xizmatlarni sotishdan olingan daromaddir.

Daromad - bu umumiy ko'rsatkich, korxonaning moliyaviy natijalarini tahlil qilishning boshlang'ich nuqtasi. Har bir transport turidan, boshqa ishlar va xizmatlardan olingan daromadlar alohida hisobga olinadi, rejalashtiriladi va tahlil qilinadi. AK uchun mumkin bo'lgan daromad manbalarining ma'lum ro'yxati mavjud. Daromadlarning aniq tasnifi ma'lum bir davr uchun AK faoliyatining moliyaviy natijalarini oqilona aniqlash va tizimlashtirish uchun asosdir.

AK daromadi, uning tabiati, olish shartlari va korxonadan faoliyat sohalariga qarab, ikkita asosiy guruhga bo'linadi: AK faoliyatining oddiy turlaridan olinadigan daromad; "boshqa ta'minot". Ushbu guruhlash ATKning asosiy faoliyatidan ham, ma'lum bir korxonadan faoliyati uchun xos bo'lmagan va bir martalik yoki tasodifiy xarakterga ega bo'lgan boshqa manbalardan olingan daromadlar ulushini aniqlash imkonini beradi. Odatda, daromadlar umuman transport sanoati uchun ham, uning faoliyatining alohida turlari uchun ham, asosiy faoliyatda - transport xizmatlari turlari bo'yicha hisobga olinadi. Ayrim transport turlaridan olingan daromadlar, ayniqsa, ular uchun turli tariflarni belgilash va to'lov sxemalari o'rnatilgan bo'lsa, ajratiladi (Эйхлер, 2007).

Daromad miqdori ikkita asosiy guruhga birlashtirilishi mumkin bo'lgan ko'p sonli omillar ta'siri ostida shakllanadi: transport xizmatlari hajmini va AK faoliyatining boshqa turlarini belgilovchi omillar; AK tomonidan amalga oshiriladigan transport xizmatlari va boshqa turdagi xizmatlar narxlarini belgilovchi omillar.

Korxonadan tomonidan ko'rsatiladigan avtotransport yoki boshqa xizmatlarni sotishdan olingan daromadlar bir nechta asosiy manbalardan olinadi:

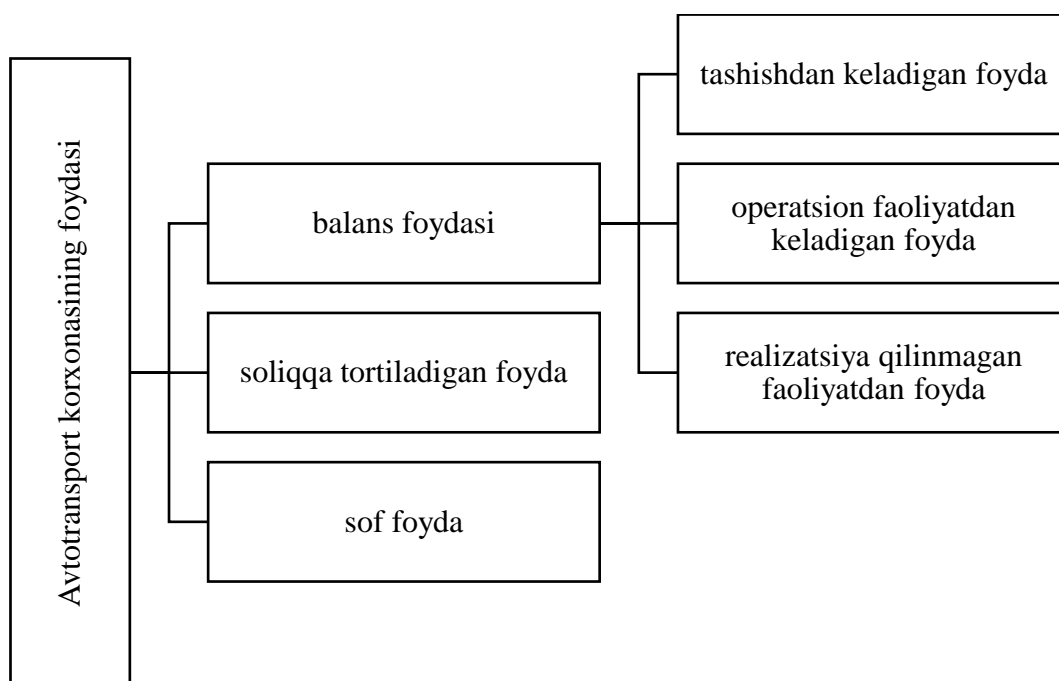
Transport xizmatlarini sotish: yuk va yo'lovchilarni tashish, transport vositalarini ijaraga berish va tezkor yetkazib berish yoki shaharlararo tashish kabi ixtisoslashtirilgan xizmatlardan olingan daromadlarni o'z ichiga oladi.

Qo'shimcha xizmatlar: Avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash, to'xtash joyi, logistika va ombor xizmatlaridan olingan daromadlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Yordamchi daromad manbalari: Masalan, avtotransport vositalarida va ulardagi reklamadan tushgan daromadlar, hamkorlar orqali chiptalar va xizmatlarni sotishdan olinadigan komissiyalar.

Ushbu daromad manbalarini samarali boshqarish avtomobil transporti sohasidagi biznesning rentabelligini oshirishning kalitidir.

AK faoliyatining moliyaviy natijalarini baholashning umumiy ko'rsatkichi, birinchi navbatda, foyda. Foyda hisobiga korxonaning byudjet, bank va boshqa tashkilotlar oldidagi majburiyatlari bajariladi. Shu bilan birga, foyda korxonaning keyingi mavjudligi uchun ma'lum kafolatlar yaratadi, chunki u va uning korxonada turli xil zaxira fondlari ko'rinishida to'planishi raqobatchilarning xatti-harakatlaridagi o'zgarishlar bilan bog'liq xavflarni cheklash va engish imkonini beradi. transport xizmatlari bozori, shuningdek, moliyalashtirish shartlari va shakllarining o'zgarishi, umumiy iqtisodiy vaziyat va boshqalar. Shuning uchun foydaning eng muhim umumlashirilgan funktsiyasi korxonaning mavjud bo'lishi uchun shart-sharoitlarni ta'minlash uchun hisoblanishi mumkin (Эйхлер, 2016).

1-rasm. Avtotransport korxonasi foyda turlari⁷⁵

Korxonaning balans foydasi transport korxonasi buxgalteriya hisobi va balans moddalarini baholash asosida hisobot davri uchun aniqlangan yakuniy moliyaviy natijadir.

Solliq solinadigan foyda joriy stavka bo'yicha daromad solig'ini hisoblash uchun solliq solinadigan bazadir.

Taqsimlanmagan (sof) foyda - transport korxonasi solliqlar to'langanidan keyin qolgan, korxonani rivojlantirish ehtiyojlari uchun qayta investitsiya qilish uchun foydalaniladigan foyda.

Tashishdan olingan foyda - bu transport korxonasi asosiy faoliyatidan olingan daromadlar va uning xarajatlari o'rtasidagi farq.

Operatsion bo'lmagan faoliyatdan olingan foyda - bu transport korxonasi balans foydasining asosiy qismi bo'lib, transport xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq bo'lmagan operatsiyalardan olingan moliyaviy natijalarni aks ettiradi.

Operatsion foyda - bu transport korxonasi operatsion daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farq (balans).

Taqdim etilgan foyda turlari yana quyidagi ko'rinishlarga ham ajratiladi:

⁷⁵ muallif ishlanmasi

Kapitallashtirilgan foyda – bu transport korxonasi o'z kapitali va zaxiralarini ko'paytirish uchun foydalaniladigan foyda.

Hisobot davri foydasi - hisobot davrida transport korxonasi olgan foyda.

Haqiqiy foyda – bu transport kompaniyasining haqiqatda olgan foydasi.

Avans foyda - daromad solig'i bo'yicha avans to'lovini hisoblash uchun o'tgan davr foydasi asosida hisoblangan foyda.

Doimiy soliq majburiyati – bu iqtisodiy munosabatlar bo'lib, unga ko'ra soliq to'lovchi soliqni hisoblash va to'lash bo'yicha barcha zarur talablarni bajarishi shart va vakolatli organlar tomonidan taqdim etilgan davlat soliq to'lovchidan buni bajarishni talab qilishga haqlidir. majburiyat.

Transport korxonasi hisob siyosatida qo'llaniladigan foydani tartibga solish usullari.

1. Amortizatsiya usulini tanlash. Bu tannarxlar tarkibida asosiy vositalarning amortizatsiyasini boshqarish imkonini beradi.

2. Nomoddiy aktivlarga amortizatsiya hisoblash tartibini belgilash.

3. Iste'mol qilingan tovar-moddiy boyliklar tannarxini baholash usulini tanlash (Маркова, 2003).

Faoliyatning asosiy turi bo'yicha yuk avtotransport korxonalarini samaradorligini tavsiflovchi eng muhim ko'rsatkich rentabellik ko'rsatkichlari hisoblanadi, chunki rentabellik foydadan farqli o'laroq, iqtisodiy faoliyatning yakuniy natijasini to'liqroq aks ettiradi, chunki u samaraning iste'mol qilingan resurslarga nisbatini ko'rsatadi. Yuk avtotransport korxonasi xarajatlarining rentabellik ko'rsatkichi korxonaga nisbatan ichki omil bo'lib, bozor sharoiti va xarajatlar darajasini hisobga olgan holda, bir tomondan, marjinal tarifni belgilashga imkon beradi, ikkinchidan. qo'l, tashqi, bu mavjud tarifdan kelib chiqib, mo'ljallangan savdo daromadini aniqlash imkonini beradi. AK moliyaviy-xo'jalik faoliyatining barcha sanab o'tilgan ko'rsatkichlari natijalarni yaratuvchi omillarni aniqlash va baholashda faoliyatning moliyaviy natijalarini boshqarish jarayoni uchun mantiqiydir.

Rentabellik korxonaning asosiy ishlab chiqarish fondlari va aylanma mablag'larini texnik jihozlash va xizmat ko'rsatish jihozlari nuqtai nazaridan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini tavsiflaydi. Aksariyat hollarda rentabellik kompaniyaning balans foydasiga qarab belgilanadi. Demak, yuk tashish rentabelligi korxonaning umumiy balans foydasining asosiy ishlab chiqarish fondlari va normallashtirilgan aylanma mablag'larning o'rtacha yillik qiymatiga nisbati hisoblanadi.

Ushbu hisoblash sxemasidan foydalanib, siz shuningdek, aktivlardan foydalanish samaradorligini hisoblashingiz mumkin - korxonaning umumiy balans foydasining aktivlarning umumiy qiymatiga nisbati va kapitaldan foydalanish samaradorligi - kompaniyaning umumiy balans foydasiga nisbati. korxonaning o'z kapitalining yillik miqdoriga.

Transport turlari bo'yicha rentabellik xuddi shunday hisoblab chiqiladi, lekin asosiy ishlab chiqarish fondlari va tartibga solinadigan aylanma mablag'larni transport turlari bo'yicha qayta taqsimlash zarur. Bunda foyda summasi daromadlar va xarajatlar summalari o'rtasidagi farq bilan hisoblanadi, umumiy daromadning 2 foizi avtomobil yo'llarini qurish va rekonstruksiya qilishga yo'naltiriladi.

Korxonaning asosiy ishlab chiqarish fondlariga asbob-uskunalar, binolar, harakatlanuvchi tarkib va boshqalar kiradi. Bunda asosiy rolni transport toifalari bo'yicha taqsimlanadigan avtomobil transportining harakatlanuvchi tarkibining narxi o'ynaydi. Qolgan ishlab chiqarish fondlari transport turlari bo'yicha transport vositalarining narxiga mutanosib ravishda taqsimlanadi.

Standartlashtirilgan aylanma mablag'lar iste'moli transport vositalarining yurishiga (yoqilg'i-moylash materiallari, ekspluatatsiya materiallari, ehtiyot qismlar va boshqalar), shuningdek eskirgan va arzon qismlarga bog'liq bo'lgan bunday mablag'larni o'z ichiga oladi.

AKning moliyaviy-xo'jalik faoliyati natijalarini shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillar tasnifi tanlangan mezonga qarab amalga oshiriladi. Iqtisodiy obyektning makrotizimning elementi sifatida olib, omillarni shartli ravishda tashqi (boshqariladigan) va ichki (boshqarib bo'lmaydigan) ga bo'lish mumkin ko'rinadi. Tashqi omillarga mikro muhit va makro muhit kiradi. Bundan tashqari, har bir guruhning boshqa bo'linmalari mavjud. Makroekologik omillarga AK faoliyatining tashqi sharti sifatida iqtisodiy vaziyatning sifat xususiyatlari kiradi; siyosiy va huquqiy omillar; ijtimoiy-madaniy muhit; atrof-muhit omillari.

Mikromuhitga quyidagilar kiradi: bozor muhitining xususiyatlari; bozor raqobati omillari va iste'molchilarning xizmatlar assortimenti va sifatiga bo'lgan talablari; moliyaviy natijalarga ta'sir qiluvchi sanoatga xos omillar. Ichki, bog'liq va boshqariladigan omillar guruhida quyidagilar ajralib turadi: ishlab chiqarish holati, moliyaviy holat, AKni boshqarish darajasi, xodimlar va marketing darajasi va korxonani qayta qurish, ishlab chiqarishni qayta jihozlash va uni kengaytirish.

Shunday qilib, ko'rib chiqilgan barcha omillarning AK faoliyati natijalariga ta'sirini hisobga olish bizga AKni boshqarish sohasida boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishga imkon beradi, daromadni oshirish dasturlarini amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratib beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, raqamlashtirish sharoitida "1C: Transport logistikasi, ekspeditorlik va transport vositalarini boshqarish CORP" dasturi xarajatlarni, daromadlarni, foyda va rentabellikni hisoblash, rejalashtirilgan va haqiqiy ko'rsatkichlarni taqqoslash jarayonlarini avtomatlashtiradi, ya'ni avtotransport korxonasiining moliyaviy faoliyatini xolisona baholash imkoniyatini beradi. Dinamik ko'rsatkichlar korxonaning joriy moliyaviy holatini tahlil qilish va rivojlanish istiqbollari bashorat qilishga yordam beradi. Agar rentabellik pasaysa, vaziyatni xarajatlarni kamaytirish, xarajatlarni ratsionalizatsiya qilish va xizmatlarni sotish hajmini oshirish orqali tuzatish mumkin.

Xulosa va takliflar.

Avtomobil transporti korxonalarining rentabelligi va samaradorligini tadqiq qilish texnik va ekspluatatsion ko'rsatkichlar, iqtisodiy samaradorlik, resurslarni boshqarish va ishlab chiqarish infratuzilmasi kabi keng ko'lamli jihatlarni qamrab oladi.

Ushbu mavzuni qo'shimcha o'rganish uchun taqdim etilgan manbalar bilan tanishib chiqish tavsiya etiladi, chunki ularda avtomobil transporti korxonalarining rentabelligi va samaradorligi bilan bog'liq muammolarni tushunish va hal qilishda foydali bo'lishi mumkin bo'lgan katta miqdordagi ma'lumotlar mavjud. Muayyan muammolarni chuqurroq tushunish va biznes yoki bozorning o'ziga xos sharoitlari va ehtiyojlariga javob beradigan moslashtirilgan yechimlarni aniqlash uchun o'z tadqiqotingizni yoki amaliy tadqiqotlarni o'tkazishni ko'rib chiqish ham foydali bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar / Литература / Literature:

Бычков В. П. (2006) "Экономика автомобильного транспорта". Москва: Инфра-М,

Бычков В.П., Пеньшин Н.В. (2007) "Эффективность производства и предпринимательство в автосервисе". Тамбов: Изд-во ТГТУ.

Волков В. С., Сурхаев Г. М., Магомедов В. К. (2012) "Управление транспортным ресурсом автобусов на линии кольцевого маршрута". Современные проблемы науки и образования, .

Волков В.С., Сурхаев Г.М., Магомедов В.К. (2012) "Сбойные ситуации в работе городского транспорта". Сборник научных трудов Sworld, .

Гончаров В.Н. (1994) "Эффективность производственной инфраструктуры предприятия". Москва.

Маркова С.Н. (2003) Планирование и анализ доходов и прибыли автотранспортного предприятия «Лайт Флэш» // Экономический анализ: теория и практика. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/planirovanie-i-analiz-dohodov-i-pribyli-avtotransportnogo-predpriyatiya-layt-flesh> (дата обращения: 26.11.2023).

Эйхлер Л.В. (2007) Управление финансами автотранспортного предприятия (практика финансового менеджмента): учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 080502 «Экономика и управление на предприятии транспорта». Омск.

Эйхлер Л.В. (2016) Особенности формирования финансовых результатов деятельности автотранспортного предприятия // Проблемы экономики и менеджмента. №6 (58). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-formirovaniya-finansovyh-rezultatov-deyatelnosti-avtotransportnogo-predpriyatiya> (дата обращения: 26.11.2023).